

CHARLES FOSTER

JAKO
ČLOVĚK

40 000 let
dobrodružství lidského vědomí

audiolibrix

„*Jako člověk* je dílo zarostlého génia, který má neuvěřitelnou šířku záběru, používá humor s odvážným šmrncem, předkládá fantasticky originální argumenty a především píše s bezkonkurenční vnitřní odvahou. Je to jedna z nejzajímavějších knih, co jsem kdy četla.“

Jay Griffiths, autorka knih *Why Rebel?* a *Wild: An Elemental Journey*

„Od Charlese Fostera čtu všechno a tohle je zatím jeho nejodvážnější dílo. Tato kniha je historický výzkum, sbírka povídek, učebnice úvodu do humoru, svazek vědeckých prací a filozofické pojednání zároveň. To všechno zvládl Charles smíchat a podat s přílohou z náboženského vytržení a jezevíčího trusu. V téhle knize najdete spoustu informací o tom, kdo jste, ačkoli jste o tom do teď nevěděli. Přečtěte si ji.“

Paul Kingsnorth, autor knihy *The Wake*

„Kniha *Jako člověk* patří mezi neoriginálnější průzkumy toho, kdo, co a proč my lidé jsme, které byly v posledních letech zpracovány. Charles Foster píše inspirativně geniálně, a s lehkostí. Ta kniha je dokonalá. Čím více lidí si ji přečte, tím lépe pro nás všechny.“

Larry Dossey, autor knih *One Mind: How Our Individual Mind Is Part of a Greater Consciousness* a *Why It Matters*

„Naprostá bomba. Z mého pohledu kniha roku. A nehledím na ni rozhodně jen tak v sedě, naopak stojím a mávám na všechny kolem, aby si všimli, co všechno nám tohle kouzelné a geniální dílo nabízí. V knize *Jako člověk* najdeme stovky věcí, které všichni nutně potřebujeme zjistit. Je navíc nesmírně dojemná a plná inteligence, sviští napříč stoletími a drží nás při tom pevně v zubech. Charles Foster nás na jejích stránkách vtáhne do tajemného neznáma. Abychom zjistili něco o budoucnosti, potřebujeme se vrátit po stopách naší dávné mysli. S tím se dá začít tady.“

Martin Shaw, autor knihy *Smoke Hole: Looking to the Wild in the Time of the Spyglass*

„Fascinující kniha s neuvěřitelným záběrem a nesmírných rozměrů... Evoluce lidské mysli nás dovede ke spletitému vyšetřování, za jaké by se nemusel stydět ani Sherlock Holmes.“

James Crowden, autor cestopisu *The Frozen River: Seeking Silence in the Himalaya*

„Šílené, geniální a neskutečně obohacující dílo. Kniha *Jako člověk* nabízí vzrušující ponor do naší evoluční minulosti a vtipné a erudované osvětlení toho, proč jsme takoví, jací jsme, a co jsme dřív věděli a uměli, ale během vlastního vývoje to zapomněli. Foster je skutečný moderní polyhistor, který píše důvtipně, s humorem a od srdce. Tuhle knihu budu strkat lidem do knihoven.“

Cal Flyn, autorka knihy *Islands of Abandonment: Life in the Post-Human Landscape*

„Charles Foster sepsal knihu plnou spousty hluboce procitěných informací. Jeho dílo je šokujícím přenastavením našeho chápání vývoje lidské mysli. Foster nám ukazuje, jak se z nás stalo to, čím jsme, a proč ve světě prosazujeme hodnoty, které prosazujeme, a ke všem těmto otázkám přistupuje z úplně nové perspektivy skutečných prožitků. Jeho zjištění jsou zarážející a metaforická síla jeho vyjádření často ohromující. Kéž bych tuhle knihu napsal já. Víc už pochválit nedovedu.“

Carl Safina, autor knihy *Becoming Wild: How Animals Learn to be Animals*

„Charles Foster napsal nenapsatelné a daroval nám tak vhled do jiných světů, který boří všechny dosavadní úhly pohledu. Kniha *Jako člověk* je výzva a zábava zároveň. Až ji dočtete, neuvídíte už v zrcadle nikdy toho samého člověka, co dřív.“

Hugh Warwick, autor knihy *Linescapes: Remapping and Reconnecting Britain's Fragmented Wildlife*

„Tato kniha je hluboká, erudovaná, provokativní, zábavná, nehorázně geniální a moudrá. Hází rukavici přehnaně zjednodušujícímu materialismu, který převládá v současném chápání přírodního světa a člověka jako živočicha. Foster čerpá z pochopení pro animistický paleolit a podporuje tak argumenty pro návrat nedogmatických forem osvícenských hodnot, které by mohly brát vážně emoční rozměr lidské povahy, s cílem navrátit se k původnímu „okouzlení“ a vyjádřit „nesmírný úžas z celého světa“... Velmi excentrické dílo s extrémně širokým záběrem, které má ovšem autor od začátku do konce naprosto pod kontrolou.“

Steve Ely, autor knihy *Englaland*

„Nad okouzující cestou člověka od lovce a sběrače až po dnešek se nás hlouběji zamyslelo jen pár. Profesor Foster nám ve své 40 000 let trvající odyseji, perlící mistrnými odhalenými, umožňuje znovu si prožít naši přírodní minulost, ukazuje nám, o co všechno jsme přišli, a vede nás k šokujícímu uvědomění si, kým ve skutečnosti jsme.“

Sir John Lister-Kaye, nositel Řádu britského impéria a autor knihy
The Dun Cow Rib: A Very Natural Childhood

„V téhle knize jsem si ohnutými růžky označil víc stránek než kterékoli jiné z poslední doby. Je geniálním, vynalézavým a znepokojivým zkoumáním naší zářné a zdrcené podstaty. Fosterova práce nás probere z tupého odcizení od naší vlastní lidskosti a přivítá nás mezi taji a záhadami, které skýtá někam patřit. Jde o velmi bohaté dílo, které vyžaduje pečlivou četbu.“

David George Haskell, finalista soutěže o Pulitzerovu cenu a autor knihy
The Forest Unseen: A Year's Watch in Nature

„Sebevražedná četba. Charles Foster se opět pustil do míst, kam by se většina z nás neodvážila, a vrátil se z nich s knihou, která je vášnivá a něžná, hluboce moudrá a nesmírně vtipná.“

Helen Jukes, autorka knihy *A Honeybee Heart Has Five Openings: A Year of Keeping Bees* (v češtině vyšla jako *Srdce včely má pět komor: Jak jsem se stala včelařkou*)

„Jen opravdový blázen, posedlý smyslovou představivostí hraničící s jasnožřivostí a znepokojivou touhou po fyzické nepohodě, s prazvláštním darem nalézt si cestu do jiných forem vnímání, by podstoupil tak neskutečnou řeholi, nořil se hlouběji a hlouběji jako badatel zkoumající prolákliny v jeskyni vlastní duše a probouzel prastaré spící duchy, aby odhalil, jak hluboce strašidelná je ve skutečnosti naše současná existence.“

David Abram, autor knihy *Becoming Animal: An Earthly Cosmology*

JAKO ČLOVĚK

40 000 LET
DOBRODRUŽSTVÍ LIDSKÉHO VĚDOMÍ

CHARLES FOSTER

JAKO ČLOVĚK
40 000 let dobrodružství lidského vědomí
BEING A HUMAN © Charles Foster, 2021

Překlad: Anna Petráková
Sazba a obálka: Simona Ullspergerová
Odborná korektura: Oldřich Poděbradský
Odpovědná redaktorka: Kateřina Hošková
Redakce děkuje Katedře sociální a kulturní antropologie
FHS UK za spolupráci.

Vydalo nakladatelství Audiolibrix
Makovského 1334/26, Řepy, 163 00 Praha 6
v roce 2022 jako svou 21. publikaci

Připomínky: audiolibrix.cz/pripominky
Detail titulu: audiolibrix.cz/clovek
Objednávky knih: audiolibrix.cz/objednavky

Při diskusi o knize použijte hashtag #clovek
Kniha je dostupná také jako audiokniha
na audiolibrix.cz/clovek

České vydání © Audiolibrix s.r.o. 2022
Všechna práva vyhrazena
audiolibrix.cz/nakladatelstvi

Žádná část této publikace nesmí být kopírována
a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoliv formě
či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

ISBN 978-80-88407-40-9 (hardback)
ISBN 978-80-88407-41-6 (epub)
ISBN 978-80-88407-60-7 (pdf)

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Mým milovaným rodičům s nadějí, že dokážeme nalézt
společný jazyk, kterým bychom mohli hovořit o tom
nesmírném dobrodružství, jakým je kniha *Jako člověk*.

Hledám tvář, kterou jsem měl před stvořením světa.

W. B. Yeats

OBSAH

Poznámka autora	13
Část 1: Mladý paleolit	23
Zima	25
Jaro	90
Léto	148
Podzim	170
Část 2: Neolit	183
Zima	185
Jaro	214
Léto	239
Podzim	260
Část 3: Osvícenství	273
Epilog	307
<i>Poděkování . . . . .</i>	<i>308</i>
<i>Odkazy . . . . .</i>	<i>313</i>
<i>Doporučená četba . . . . .</i>	<i>348</i>
<i>Zdroje, z nichž se v překladu cituje . . . . .</i>	<i>359</i>

POZNÁMKA AUTORA

Málokdo z nás tuší, co jsme to vlastně za stvoření.

Jestliže nevíme, kdo jsme, jak bychom mohli tušit, jak se máme chovat? Jak můžeme vědět, co nám přinese štěstí? Díky čemu se nám bude dařit? Tato kniha je pokusem zjistit, kdo vlastně my lidé jsme. Pro mě je to důležité téma, protože navzdory tomu, co tvrdí mé děti, jsem člověk.

Řekl jsem si, že když zjistím, odkud pocházím, osvětlí mi to třeba i to, kdo jsem.

Kompletní historii lidstva pojmout nedokážu. Nedokážu dokonce pojmout ani celý svůj život. Rozhodl jsem se proto zabývat třemi stěžejními obdobími a ponořit se do vjemů, míst a myšlenek, které jsou pro tato období charakteristická. Jde o dlouhodobý myšlenkový i nemyšlenkový experiment odehrávající se v lesích, ve vlkách, na vřesovištích, ve školách, na jatkách, v primitivních chatkách, nemocnicích, řekách, na hřbitovech, v jeskyních, na farmách, v kuchyních, mezi těly vran, v muzeích, na plážích, v laboratořích, středověkých hodovních síních, baskických jídelnách, na honech na lišky, v kláštrech, opuštěných městech na Středním východě a mezi karavanami šamanů.

Prvním z těchto období je mladý paleolit (zhruba před 35 000 až 40 000 lety), kdy vznikla tzv. behaviorální modernita. To označení je matoucí. Jak si ukážeme, chovají se dnes lidé úplně jinak než lovci a sběrači v období mladého paleolitu, ačkoli myslí a cítí stejně. Co přesně znamená „behaviorální modernita“ a kde se vyvinula, je velmi sporné. Pro potřeby mojí práce na tom ale nesejde.

Lovci a sběrači byli (a těch několik málo přeživších často jsou) kočovníci, důvěrně, zbožně a často extaticky propojení se širými pláněmi a řadou rostlinných a zvířecích druhů. Žili dlouho, povětšinou se jim vyhýbaly nemoci a existuje u nich velmi málo důkazů o mezilidském násilí. Usídlení jim povětšinou nehrozilo, a i kdyby ano, nelákalo by je. Proč se cpát celý život sušenou potravou, když se můžete popásat u nekonečného, šťavnatého a neustále se obměňujícího bufetu?

Vlastnit něco víc než pazourek nebo měšec ze šourku soba karibu nebylo zvykem. Když člověk věděl o pomíjivosti věcí tolik, co naši tehdejší předci, bylo naprosto nesmyslné prosazovat nějaké vlastnictví. Svět není něco, co by se dalo vlastnit, a navíc měli za to (na rozdíl od nás), že by se člověk neměl chovat v rozporu s jeho fungováním.

Byly to časy plně volna. Lovit ani sbírat se nedá od rána do noci. Proto si myslím, že to byly i časy plně úvah, příběhů a snahy porozumět světu. Nejstarší umělecká díla, na stěnách jeskyní v jižní Evropě, patří k těm nejlepším, která kdy vznikla. Zároveň jsou těžce uchopitelná a jinotajná.

Těm, kdo by namítali, že je to romantické a vznešené divošství, bych prozatím vzkázal jen to, že si nemyslím, že by se proti obviňování z romantičnosti bylo třeba nějak hájit. Označení „romantický“ není urážka. Naopak. Romantikové jen při tvorbě vlastního pohledu na svět berou v úvahu více aspektů než jejich oponenti.

Druhým obdobím je neolit, jehož začátek bývá tradičně datován do doby před 10 000 až 12 000 lety a konec splývá s počátkem doby bronzové před nějakými 5 300 lety. Časové zařazení je sporné a přechod mezi jednotlivými obdobími se značně liší podle oblasti. Mezi jednotlivými érami tedy neexistují jasně stanovené hranice.

Někteří lovci a sběrači se začali vždy na určitou část roku usídlit a po zbytek roku i nadále kočovali. Bezpochyby začali i obdělávat půdu, možná do ní například sázeli stromy s oblíbenými plody, a to dlouho před vznikem jakéhokoli systematického zemědělství. K rozdělení nicméně nakonec rozhodně došlo. Kočovníci přestali

kočovat. Jejich svět se z geografického hlediska zmenšil. Nemuseli už znát takové množství druhů zvířat a rostlin a nějakým způsobem s nimi pracovat. Vystačili si (a časem si *museli* vystačit) se znalostí krávy (tedy ochočených, zakrslých praturů) na poli za chatrčí a jedním druhem zvláštní traviny s velkými semeny. Netrvalo dlouho (pár tisíc let) a ochočené a zakrslé bylo brzy úplně všechno, včetně lidí. Vztah k přírodě se změnil z úžasu a závislosti na absolutní kontrole nad pár metry čtverečními a několika málo druhy.

Člověk sice v neolitu propadl stavu namyšlené kontroly nad vším, realita byla nicméně úplně jiná. Pod kontrolou byl naopak *on sám*. Musel se zdržovat v osadě, a proto i sklízet úrodu. Usazení s sebou neslo vznik politiky, hierarchie a člověkem formulovaných zákonů. Zkrátila se doba dožití. Rozmohl se mor. Začalo docházet k poškození kosterní soustavy pod náparem neustálého zvedání těžkých břemen a další dřiny. Prasečí otrokáři a sekáči obilí byli sami zotročeni a „pokosení“. Střídání ročních období lidi dříve pohánělo, teď je začalo ničit. Pravidla nabídky a poptávky je tyranizovala, místo aby je obohacovala. Volný čas náhle zmizel. Namyšlenost člověka nakonec vždy dožene, jen se zeptejte Řeků. Velké příběhy mladého paleolitu byly kodifikovány a osekány k obrazu duchovních. Tak vznikly příběhy ze Stonehenge. Kodifikace a omezování rdousí mysl. Myšlenky byly zahnané do ohrádky jako ovce. Stopy utahování řemenů jsou patrné i v umění. Neolitická díla nejsou tak úžasná, propracovaná a podnětná jako jejich předchůdci z období mladého paleolitu. V neolitu jsme začali být nudní a ubozí.

Poslední období, ve kterém se navzdory určitému ráznému odporu stále ještě nacházíme, nese ironický název osvícenství. V osvícenství pokračovala a dostala systematickou formu revoluce, která započala v neolitu. Žádosti o rozvod člověka s přírodou, podané v období neolitu, bylo vyhověno. Prozatímní rozhodnutí o rozvodu tvořily spisy Descarta a to definitivní pak podepsal Kant. Výsledkem byla postupná ztráta duše. Do té doby (ano, i v abrahámovském mono-teismu) v sobě nějaký druh duše nosilo vše. Aristoteles na tom trval,

východní pravoslavná církev o tom nezapochybovala ani na vteřinu, svatý Tomáš Akvinský z toho pro katolíky učinil část kanonického práva, kabalisté si to kompletně sepsali a súfisté to vyjádřili tancem.

Osvícenství vyhnalo duši za hranice ne-lidského světa. Z vesmíru se náhle stal stroj, který neřídila ztělesněná podstata, ale přírodní zákony. Zákony jsou mnohem nezajímavější než podstata. Osvícenství začalo jako revoluce v hlavách křesťanů, takže lidem bylo ještě nějakou dobu umožněno si duše ponechat. Dlouho ale ne. Brzy se z nás stala kolečka v soukolí obrovského stroje. Slogan „vztek na stroje“ poukazuje na naprosto přesné porozumění tomu, co se děje už od 17. století.

Darwin tuto katastrofu snad trochu zmírnil. Připomněl nám, že jsme součástí přírody, což bylo hlavní myšlenkou mladého paleolitu. Kdybychom tuhle myšlenku tenkrát správně pojali, mohla se zrodit tolik potřebná pokora. Ve výsledku se ale tato část Darwinova poselství proměnila v cynickou a nebezpečnou degradaci. Jeho výroky o tom, že lidé jsou jen „kolečka v obrovském stroji“ byly (chybně) interpretovány tak, že existuje jen hmota, a na ničem tedy nezáleží. To byl recept na nízké sebevědomí a bezdůvodné ničení životního prostředí. Zabít něco, co má duši, je spíš špatné, na rozdrčení stroje ale nic jednoznačně amorálního není.

Začalo být dostatečně logické (a navíc v souladu s darwinistickým označením soutěže jako paliva motoru světa) vnímat lidi jako příslušníky modelu člověka ekonomického (*homo economicus*). Dlouho byli, v nejrůznějších variantách, člověkem božským (*homo deus*). Jedním z nejjasnějších (a rozhodně nejzvůčnějších a nejvíce *definujících*) znaků behaviorálně moderního člověka je v archeologických záznamech náboženství. Jakmile při vykopávkách objevíte jasné důkazy praktikování náboženství, narazili jste na moderního člověka.

A teď zmizel Bůh. Zůstala jen hmota, i z nás byla jen hmota. Z přírody se stala, stejně jako z nás, krvelačná bestie, ze které ovšem šlo pod pevným vedením vycvičit plnohodnotného cirkusového lva.

Jediným měřítkem hodnoty byly v tomto novém světě ekonomické ukazatele. Spletité, starodávné, srdceryvně nádherné přírodní komunity už neexistovaly. Na jejich místo nastoupily *přírodní zdroje*. Ta myšlenka už je dnes tak hluboce zakořeněná, dokonce i v debatách konzervativců, že už nás ani nerozčiluje. Proč bychom měli zachovávat louky a pláně? Jediná odpověď, kterou jsme schopni slyšet, je, že mají finanční hodnotu.

Vzhledem k tomu, do jaké hloubi vitálních orgánů naší kultury už metastázovalo osvícenské zredukování, je naší jedinou nadějí pravděpodobně osvícenství samotné. Základem původního osvícenského hnutí byl skepticismus a tvrdý empirismus. Ve svatostáncích moderního osvícenství, jako jsou kanceláře pojistných matematiků nebo biologické výzkumné laboratoře, nenajdeme ani jedno. Skepticismus a empirismus nám ale mohou, a dokonce musí, pomoci obnovit to původní okouzlení. Kdybychom k *něčemu*, ať už je to hvězda, malé dítě nebo plastový kelímek, dokázali zaujmout dostatečně skeptický a empirický přístup, zjistili bychom, že je to stěží pochopitelné, tajemné, úchvatně prazvláštní, boří to všechny kategorie, které jsme si kdy vytvořili, a žádá si to poetickou, matematickou, emoční i fyzickou reakci. Když se skepticismus a empirismus použijí správně, odhalí nám, jak moc je svět zázračný. A tento zázrak můžeme prozkoumat jedinečně za využití veškerých svých zdrojů: intelektuálních, smyslových, a ano, i duševních.

Toto není žádné protiosvícenské pojednání. Zdaleka ne. Je to úpěnlivá prosba o to, aby se osvícenství pečlivě a upřímně zhostilo úkolu, který si stanovilo v 18. století. Je to pokus o vyproštění osvícenství ze spárů svého samozvaného velekněze (vědeckého fundamentalisty) a zároveň pokus přimět ho nebojácně a bez předsudků pohlédnout na přírodní a lidské světy. Kdyby to udělalo, připojilo by se k Nielsu Bohrovi (který demonstroval, že nejistota není selhání vědy, ale součást samotné konstrukce vesmíru), Werneru Heisenbergovi (který věděl, že objektivita ve vědě je nemožná, protože veškeré pozorování je zabarveno vztahem mezi pozorovatelem

a pozorovaným) a šamanským malířům z mladého paleolitu (kteří stejně jako Darwin věděli, že hranice mezi člověkem a ne-lidskými entitami je proměnlivá) a jejich vědeckému mysticismu překypujícímu životem. Když se věda správně zaměří na svůj předmět zkoumání, kterým je existence, a ne neurotické potvrzování vlastních domněnek, získá impozantní a tajemné poslání, jelikož existence je impozantní a realita tajemná.

Materiálně vzato jsme bohatší než kdy dřív. Podařilo se nám zbavit celé řady materiálních nedostatků. Přesto je nám ontologicky zle. Cítíme, že jsme důležití tvorové, ale nemáme tu důležitost jak popsat. Většina z nás zavrhuje ten nehorázný fundamentalismus, jak náboženský, tak světský, který nám poskytuje laciné a jednoduché odpovědi na otázku: „Proč žiju?“ Žádný lovec v mladém paleolitu by při pohledu do nebe neurazil bohy úvahou, že by je mohlo být možné shrnout do pár strohých prohlášení konzervativního protestantismu.

Současnému životu jsme až směšně špatně uzpůsobeni. K jediné snídani sníme tolik cukru, co by do sebe člověk v mladém paleolitu dostal za rok, a trápíme se tím, proč máme cukrovku a zanesené tepny a vře v nás příliš mnoho energie. Za rok toho nachodíme, co lovec v mladém paleolitu za den, a říkáme si, proč asi vypadáme jako bečka sádla. Mozky, které jsou navrženy na neustálou ostrážitost vůči vlkům, oddáváme televizi a lámeme si hlavu nad tím, proč jsme pořád tak nespokojení. Necháme se vést prospěchářskými sociopaty, co by v lese nepřežili ani den, a nejde nám do hlavy, proč jsme jako společnost v tak zbídačeném stavu a máme o sobě tak nízké mínění. Ačkoli nejlépe fungujeme v rodinách a společenstvích o maximálně sto padesáti členech, volíme život v ohromných aglomeracích a nemůžeme pochopit, odkud se stále bere ten pocit odcizení. Naše vnitřnosti jsou stavěné na přírodní bobule, losí maso a houby a nám pořád není jasné, proč se tytéž vnitřnosti bouří proti organofosfátům a herbicidům. Jsme teplokrevní a nerozumíme tomu, proč se náš metabolismus bouří proti tomu, že jsme svoji termoregulaci svěřili budovám. Jsme divocí a uzpůsobení neustálému nadšenému

kontaktu se zemí, nebem, stromy a bohy a říkáme si, co nám přijde nedokonalého na životě založeném na předpokladu, že jsme pouhé stroje, stráveném v centrálně vytápěných, elektricky osvětlených skle-
nících. Máme mozky velice nákladně vytvarované a rozvinuté na utváření vztahů a nedokážeme pochopit, proč jsme nešťastní v ekonomické struktuře vystavené na předpokladu, že fungujeme jako ostrovy obehnané hradbami, které spolu vzájemně nesplývají a ani by splývat neměly. Jsme lidé, kteří potřebují příběhy zrovna tak jako vzduch, a dostává se nám jedině příběhů o pochmurné a depresivní protichůdnosti volného trhu.

Tato shrnutí současného stavu světa jsou samá otřepaná klišé. Jejich souvislost s posledními zhruba 40 000 lety historie lidstva už ale tak ohraná není.

Toto je cestopis. Cesta v něm popsaná vede do minulosti a mapuje pokus zjistit, kdo jsme, co to znamená *já* a co má minulost společného s tím, co z nás je dnes. Je to pokus jednoho člověka toto spojení *pocítit*. Je to příběh o tom, jak jsem se pokusil proměnit v lovce, sběrače, farmáře a osvícenského redukcionistu. To všechno v zoufalém hledání odpovědi na otázky, kdo vlastně jsem, jak bych měl žít a jakého tvaru nabyde vědomí, když ho naskládáme do lidského těla.

Řekl bych, že to stálo za to. Rozhodně to byla zábava.

Akademické příručky popisující minulost začínají vždy fakty. Já začínám svými pocity, které se začaly objevovat, když jsem se ponořil, jak jsem to jen dovedl, do nějakého období, myšlenky, lesa nebo třeba řeky.

V prehistorii i osvícenské době přece také měli lidé *pocity* a my bychom ta období měli lépe akademicky zmapovaná, kdybychom si mohli přesněji představit, co cítili.

Nic není zajímavé pouze z historického hlediska. Zkoumání let, během kterých jsme se utvářeli, pak už vůbec ne. A ty roky neskončily, naopak. Stále žijeme pod nadvládou tohoto období. Osobně nejlépe vycházím s vyloženě paleolitickými přáteli (těmi, kteří nerozlišují,

kde končí oni a začíná zahrada), ale nějaké paleolitické reflexy má většina z nás, minimálně v časných ranních hodinách. Naše krotkost a touha po škatulkování, ovládání a řízení jsou neolitické a ničí nás samotné i všechno, na co sáhneme. Ne všechny neolitické vlastnosti jsou ale jenom špatné. Z neolitu pramení i touha hýčkat a živit zemi. Psy nebo koupací misky pro ptáčky kupují jen neolitičtí lidé.

Zároveň tato kniha není manuál. Nenajdete v ní recepty na sobí frikasé, tipy na vzory legín z husí kůže ani návod, jak přenášet oheň v *klubku plísně*, vytvořit si sekeru navázáním pazourku na klacek nebo vztyčit menhir. Stejně tak nejde o záznam systematických pokusů zrekonstruovat způsob života v dobách minulých. Na to všechno už existuje spousta knih a webových stránek.

Nejsem archeolog ani antropolog, přesto jsem se pokusil zaznamenat veškerá fakta správně (nebo je alespoň neuvádět špatně) a nedezinterpretovat nic, na čem se akademická obec nějakým způsobem shoduje. Několik vůdčích představitelů prehistorické archeologie a antropologie si na mě ochotně udělalo čas, trpělivě zodpovídali mé otázky a snažili se mě usměrnit. Jsou vyjmenováni v kapitole Poděkování na konci knihy. Pokud se jim to v některé oblasti, kde by to bývalo bylo možné, nepodařilo, je to čistě má chyba. Je nicméně nutné uvědomit si, že velmi často žádné správné odpovědi na otázky týkající se prehistorie lidstva neexistují. Obrovský prostor dostávají v této oblasti názory, a ty jsou, jak jsem zjistil, ovlivněny povahou a životním příběhem dané osoby úplně stejně jako tím, co se kdy podařilo vykopat. To samozřejmě platí pro většinu akademických oblastí, v prehistorické archeologii je to ale možná patrnější.

Konverzace v části o osvícenství jsou poskládané z mnoha rozhovorů, které jsem vedl s mnoha lidmi v průběhu mnoha let. Pana Profesora, Shakespearologa i Fyziologa byste na oxfordských chodbách hledali marně. Nebo jsou právě naopak všude. Stejně tak jsou všude a nikde pedofil Steve a jeho kamarádi vražové, neo-neolitický křesťanský farmář Giles i kapitalistický vedoucí honu na lišku.

V knize se také na několika místech setkáme se dvěma postavami z mladého paleolitu: s mužem, kterému říkám X, a jeho synem. Lidé se mě ptají, jestli jsou skuteční, jestli jsem je opravdu potkal někde v lese, jestli se potom skutečně objevovali znovu a znovu a jízlivě ač tiše komentovali dění jakožto představitelé hlasu normativních, neposkvrněných, čerstvě vylíhnutých lidí, nedotčených veškerými kompromisy posledních 40 000 let, nebo zda jsou jen spisovatelským prostředkem. Na což odpovídám, že to zaprvé nevím jistě a zadruhé mor na vaše „buď anebo“.

Část o mladém paleolitu je mnohem delší než ta o neolitu, která je zase mnohem delší než ta o osvědčení. Jde o zcela záměrný nesoulad. Lidstvo strávilo mnohem více času v období mladého paleolitu než v neolitu a mnohem více času v neolitu než v osvědčení a (stojím si za tím, že) míra přispění jednotlivých období na tom, jací jsme dnes tvorové, je zhruba úměrná době, kterou jsme strávili v dané vývojové fázi. Vzhledem k reálné délce trvání jednotlivých období je část o neolitu mnohem delší, než by měla být, a ta o osvědčení je dokonce o hrozně moc delší. Pokud začal mladý paleolit před 40 000 lety (a pokud do něj vmáčkneme i mezolit, což se zdá pro naše potřeby naprosto rozumné udělat), neolit začal před 10 000 lety a končil před 5 300 lety a osvědčení začalo před 300 lety a trvá dodnes, měla by zabrat část o mladém paleolitu 86 procent knihy, o neolitu asi 13 procent a na osvědčení by připadlo 0,86 procenta prostoru. Jestli část o osvědčení působí jako pouhý epilog, je to tím, že to pouhý epilog je. Nechtěl jsem podporovat osvědčenskou představu, že je hlavním tématem.

Krom těchto tří existují i další historická období a některá z nich jsou bezpochyby důležitá. Já se ale věnuji 35 000 let ze 40 000, takže mi uniká jen nějakých 5 000 let neboli zhruba 13 procent času, který lidstvo strávilo v behaviorální modernitě. Z čistě osobních důvodů bych se býval nesmírně rád zaobíral i mimořádným obdobím kolem 5. století př. n. l., v němž došlo ke zrodu velkého monoteismu, vyřčení většiny dosud nezodpovězených filozofických otázek

a vybudování základů vědy. Jakkoli jsem ale obrovskými úspěchy té doby fascinován, nedokážu sám sebe přesvědčit, že měly na náš vývoj takový dopad jako tři období, která jsem se rozhodl zpracovat. Změnil se totiž jen způsob, jakým se popisujeme, ne naše podstata jako taková.

Kapitoly o mladém paleolitu a neolitu jsou dále rozděleny na jednotlivá roční období. Osvícenství ne. V osvícenství žádná roční období nejsou. Ta se střídají jen v přírodním světě.

Uvědomuji si, jak ironické je psát v lidském jazyce knihu, která zpochybňuje hodnotu čehokoli, co bylo v takovém jazyce kdy sepsáno nebo vyřčeno. Nevím, co s tím dělat, leda tak uznat, že se stydím.

Často budu hovořit o přítomnosti mrtvých. Neberte to jako pobídku k vyhledávání kontaktu s mrtvými. Neberte. Je to šíleně nebezpečné.

Často budu také v této knize dost kritický k chování lidí, ale to jen proto, že si myslím, že jsou úžasní. Všichni. Naše chování je často hanebné právě proto, že ze své podstaty jsme úžasní. Padáme tak drsně proto, že máme tak obrovský prostor kam padat. Život každého z nás má nesmírný význam a my sami sebe zklamáváme. Sami sebe ponižujeme. Doufám, že kdykoli zde něco kritizuji, tak pouze zaznamenávám toto ponižování a naříkám nad ním. Doufám, že nevyzním rozčileně. Jsem mnohem spíš smutný než našťvaný z toho, jací jsme mohli být. Přesto jsem ale víc nadšený než smutný. Z toho, jací ještě být můžeme.

Nezkoumám tu, co bychom měli dělat v budoucnosti. Nejsem věstec, mudrc, psychiatr ani sociolog. Bude to ale chtít obrovskou porci laskavosti, bdělosti a dávných příběhů. Všichni jsme Šeherézády. Každé ráno totiž zemřeme, pokud nenajdeme dostatečně dobrý příběh, který bychom mohli vyprávět. A všechny dobré příběhy jsou staré.

Na závěr bych chtěl říct, že se až otrásám z toho, jak moc domýšlivá je snaha definovat, čím je člověk. Každý z nás se ale rozhodně musí pokusit rozhodnout, alespoň sám pro sebe, co je. Nebo ne?

MLADÝ PALEOLIT

ZIMA

„Já se vždy snažím vyhovět přáním mrtvých [...] Kdo jsou duchové? [...] Jsou to ti mrtví, nebo my?“

Sarah Moss, *Ghost Wall*

„Největší životní nebezpečí spočívá v tom, že lidská potrava sestává z duší. Všechna zvířata, která musíme zabít a sníst, i ta, která musíme porazit a utratit, abychom si vyrobili oblečení, mají duše, které nezemřou spolu s tělem, a musí proto být [utišeny], aby se nám nemstily za to, že jsme jim sebrali těla.“

inuitský lovec Igulikik Knudu Rasmussenovi

„Písemnosti o domorodých národech v Americe, Evropě, Africe i Asii dokládají prakticky jednomyslnou shodu na zákazu vyprávění posvátných příběhů v létě nebo za denního světla, s výjimkou některých výjimečných příležitostí.“

Alwyn Rees a Brinley Rees,

Celtic Heritage: Ancient Tradition in Ireland and Wales

Živého savce jsem poprvé jedl na jednom kopci ve Skotsku.

O pár dní dřív jsem stál v budově viktoriánského soudu v centru Londýna a v paruce z žíní, košili se stojáčkem, tabulkami a černém taláru se dohadoval, jakou cenu má poškozená děloha. Pak jsem chvíli na cestě do Skotska popíjel Chianti a natřásal se u toho v rachotícím lůžkovém vlaku, který mě vyklopil na stanici Highland, dojel jsem Land Roverem do velkého letního sídla, nechal se donutit střílet na obraz Rusa nabíjejícího zbraň a nakonec vypustit v tvídovém obleku do kopců.

Šest hodin jsem šlapal, hledal a plazil se. Konečně jsem našel dostatečně velkého jelena a řekl si: „Ten je můj.“ Stál v kotlině přímo na úpatí hory a dostat se k němu byla neskutečná fuška. Vítr svištěl mezi skalami a mně nezbývalo než doufat, že jsem dost vysoko na to, aby se můj pach nedostal k němu dolů. Kousek jsem ještě popolezl na cíhanou, přičemž mi teklo za krk i do bot, a několik hodin jsem proležel schovaný za kamenem. Blíž jsem nemohl, ale kdyby se ten jelen nepohnul, neměl bych šanci dostat se do pozice, ze které bych mu mohl zasadit smrtící ránu.

Prozradil mě havran. Snese se dolů, zahlédl mě a zakrákal. Jelenovi došlo, že se něco děje, napřímil se, začenicnal a napnul zadní nohy k útěku. Bylo to buď teď, nebo nikdy. Zdvihl jsem hlavu, odjistil zbraň a zmáčkl spoušť. Kulka ho zasáhla do hrudníku.

Stačilo to. Zakašlal a začal vrávorat směrem k moři, daleko ale nedošel.

Našli jsme ho, jak sebou škube v nedalekém vřesovišti. Mozek měl vědecky vzato mrtvý a srdce mu přestalo bít, většina buněk v jeho těle byla ale stále naživu. Stopař Jimmy vytáhl z opasku nůž, zasunul ho zvířeti do břicha a otevřel ho. Vyvalily se vnitřnosti, ze kterých stoupala pára. Vypadaly jako horcí hadi. Jimmy vyřízl kousek jater a podal mi ho.

„Teď jsou skvělá,“ řekl.

Co jsem měl dělat? Jimmy uřízl další kousek a pustil se do něj, tak jsem se zakousl taky. V místě, kde tlačila na bránici, v nich byla elegantní prohlubeň. Tisíckrát denně je vytlačily nahoru měchy plné slaného vzduchu z ostrovů Vnější Hebridy. Teď celá ta věc klouzala jako slimák. Konec jedné trubky mě ždíbl do jazyka a do úst se mi z ní vyvalila krev.

„Dobrota, co?“ ujišťoval se Jimmy.

„Velká,“ přisvědčil jsem a snažil se nepozvracet.

Když jsem se vrátil, měl jsem ještě na tváři krev. Umyl jsem se, převlékl a šel na večeři. Ten večer se podávalo výborné burgundské a jakási krásná žena zpívala zpoza klavíru některé ze Schubertových *Lieder*.

O týden později jsem byl zase u soudu a nahlas zvažoval souvztažnost případu z 18. století s kauzou pediatra z 20. století a nesoulad mezi jednotlivými režimy vlastního života mě přímo ohlušoval. Uvažoval jsem, co jsem to za bytost, odkud pocházím a co si proboha počnu s případnou odpovědí na tyto otázky, ať už bude jakákoli.

A pak jsem s tím samozřejmě celé roky nedělal vůbec nic. Z nesouladu se stalo otravné, ale nijak zvlášť rušivé hučení v uších. Dál jsem cestoval, zabíjel, rozmnožoval se, řečnil a snažil se přesvědčit sebe sama, což se mi bohužel občas i podařilo, že je všechno v pořádku. To hučení bylo možné ignorovat díky všudypřítomnému bzučení zaneprázdněnosti. Kromě brzkých ranních hodin nebo několika děsivých momentů, kdy jsem byl zrovna o samotě. Ale potom, aniž by to cokoli nějak jasně podnítilo, začal celý ten pocit bobtnat a bobtnal, dokud mi nezaplnil celou hlavu a já věděl, že už s tím něco udělat musím.

S vyprávěním svého (a vašeho) příběhu jsem musel začít co nejdříve od začátku: od chůze, rodiny a sil, které ze mě vytvořily to, čím jsem dnes. Takový proces má ale svá omezení. Náš počátek byl matematickou bouří, která nakonec vedla k explozi, s tím, že žádný podobný výbuch nikdy předtím nenastal, protože to ještě ani neplynul samotný čas. Navíc k ní došlo nikde, protože ještě nebyl vynalezen prostor. V takovém bodě nemůžete začínat vyprávět, to byste se zbláznili.

Byla by hloupost začínat s naším příběhem v době, kdy naše rodina sestávala z houbovitých tvorů v mořích kolem dnešního Madagaskaru, nebo rejsků cupitajících pod nohama triceratopsů. Už je ale menší hloupost začít před 40 000 lety, kdy už žili v jeskyních a přístřešcích v oblasti hrabství Derbyshire lidé s mozky a těly stejně moderními, jako máme my dnes (jen lepšími).

Tenkrát byla zima. Místo hustých lesů, které se objevily s ústupem posledních ledů, byla všude samá drsná, pochmurná tundra. Muži si nechávali narůst plnovousy a vlasy měli až po ramena, ale těla měli stejně lysá jako já, jen pevnější. Nosili pečlivě šité kožené šaty, o nedělich si dopřávali pečeni, milovali své děti a nechtěli umřít.

V něčem se od nás ale výrazně lišili. Neobtěžovali a neutlačovali tolik svým sebevědomím okolí. Pokud měli nějaký dorozumívací jazyk (což měli, k tomu se ještě dostaneme), nepokazili hned od začátku každou větu slovy „já“, „mě“ nebo „moje“. Kousek nad farmou Peak District kamarádky Sarah je les. Myslím, že v něm žil jeden takový muž se synem, a to v době, kdy tam rostlo jen pár zakrslých, osamělých stromků a tráva s tuhými stébly. Neodvažoval bych se ho nazývat nějakým moderním jménem. Říkejme mu X. Kdybych ho mohl najít a podívat se mu do očí, věděl bych, kdo jsem.

Třeba na to jeho jméno jednou přijdu.

Překonáváme s Tomem vzdálenost 240 kilometrů, při které zároveň procestujeme 40 000 let. Přestupujeme v Derby, kde si dáváme čaj, hrajeme karty a doděláváme hlavici kopí z pazourku.

„No to je tedy nezodpovědnost,“ prohlásila minulý týden jakási silně navoněná dáma. „Když tak zbožňujete špínu a hýčkáte si ty své úchylné představy o tom, jací úžasní filozofové byli neandertálci, tak prosím, jen do toho, ale nezatahujte do toho i toho chudáka kluka.“

„Četl jste vůbec předpověď počasí?“ zajímalo chlapíka s drobnýma, pichlavýma očkama, který věří tomu, co se píše v novinách a smuteční slavnost pro manželku chce pořádat v hotelu u letiště. „To vypadá na případ pro sociálku.“ Podle obočí a životopisu to myslel vážně.

Tomovi je třináct let a říká si, co to všichni tak řeší. Dřív jsme taky žili v doupacech. Teď vyrážíme do lesa, který dobře známe, postavíme si tam přístřeší a do Vánoc se budeme živit lovem a bavit se koukáním do ohně. A pak stihneme vlak zpátky do běžné reality.

Jeho učitelé měli pochopení: „Mladý paleolit je velmi zajímavé období. Jen nezačni zaostávat v matematice, ano?“ Matka už tolik ne: „Víš, jak pozadu je už teď?“

O mamutech jsme už slyšeli všechny vtipy, co jen existují. Z nucených úsměvů už nás bolí tváře.

Na drobném zapomenutém nádraží čeká taxi, které nás zaveze nahoru na pláň. Na palubní desce pokyvuje hlavou plastový psík.

„Vy máte psa?“ ptám se taxikáře.

„Ne,“ odpoví mi. A je to.

V naprostém tichu pak urazíme víc než kilometr a půl, ale pak Tom požádá: „Mohli bychom zastavit?“ Tak zastavíme. Tom vyskočí z auta s černým pytlím na odpadky v ruce, strčí do něj mrtvou lišku stejně, jako jsem to v jeho věku dělával já, nasedne zpátky a připne si bezpečnostní pás.

„Děkuju,“ řekne. „A omlouvám se.“

„Za málo,“ odpoví řidič. „Jen se prosím tě snaž, aby se mi na koberce nedostalo to, co má teď ve střevech,“ dodá s profesionálním odstupem kněze při zpovědi.

Zastavíme ještě dvakrát, tentokrát ale pro mrtvé zajíce. Oči už jim zapadly do důlků a potáhl je matný film, jako by sledovali něco uvnitř sebe sama. Jako by spásání trávy a rozmnožování bylo v porovnání s tím, co jim promítají teď, velká nuda.

Taxi pokračuje po cestě vzhůru z údolí kolem několika rychlých občerstvení, opuštěných mlýnů a vztyčených menhirů. Po obvodu plastových oken blikají veselá světýlka. Kolem nohou nám proudí horký vzduch páchnoucí po benzínu a po autě se začne rozlévat liščí pižmo. Silnicí vrávorají pochechtávající se opilci. Taxikář je beze slova v klidu objede.

Pouliční světla pomalu mizí. Pohlcuje je tma. Ženeme se dál tunelem, přední světla nás táhnou hloub do noci, a když se před námi začne zvedat kopec, zamíříme si to přímo ke hvězdám. U pláně (nebo tedy toho, čemu tady nahoře pláň říkají) se cesta zase srovná. Pozorujeme louky pokryté jemnou travou a ovčími kostmi, do kterých

zarazili nahrubo sestavené kamenné zídky lidé, kteří jsou už dávno pochovaní na okrajích těch luk. Vítr tu nikdy neutichá. Odráží se od těch zdí jako squashový míček, takže na člověka neustále útočí ze všech stran najednou.

Taxi nás vyloží u otvoru v jedné z těch zdí. Vyházíme batohy a mršiny na okraj cesty.

„Tak se hezky bavte,“ popřeje nám taxikář, když mu podávám peníze. Neusmívá se.

Vidím, jak okny farmy Sarah, svítícími do tmy jen o kousek dál na téže cestě, problikává televizní obrazovka. Ovce ve svitu baterky tuhnou a stávají se z nich mraky z mokré vlny, nazelenalé od trávy. Dech se nám sráží na bradě.

Zaklepeme na dveře, a když se nic neděje, zkusíme to znova na okno. Sarah bude asi v hospodě pět kilometrů odtud, směrem do údolí. Pořádají tam kari večer a jedna bluegrassová kapela z Sheffieldu tam má koncert. V televizi vyhrožuje nějaký narcistický psychopat, že vybijí celou Zemi. Na gauči u televize leží otevřená kuchařka a kočka se drbe o soudek kombuči. Pomeranče v košíku na ovoce jsou z Izraele, lampu přinesl minulý týden vítr. V kuchyni hnije tetřev, asi už nebude požitelný. Zkousíme vzít za kliku a plánujeme si, jak vyrabujeme lednici a ohřejeme se u ohně. Je zamčeno.

Zaslechli jsme, že se má od severu přihnat silná bouřka, a tak se chceme honem schovat, dřív než se to stane. Branou, z kopce dolů, vyhnout se důlní šachtě nalevo, kolem zaječího stromu, nezapomenout se pořádně ohnout, aby někoho z nás nepíchl do oka trn, před vstupem do lesa se vyčůrat, všimnout si bažanta, co se vyřítíl z jeřabin (my se pro tebe vrátíme, chlapče), o kabát se mezi trny nestarej, Tome, hlavně pojďme rychle složit hlavu. Pod dlouhou nízkou větev starého hlohu, podél nahnuté zdi. Vypadni, ovce, tady jsme teď my. Padej a klíšfata si vem s sebou.

Přichází ta buřina. Ani napřed nezahřmí. Prostě se zničehonic objeví pod naším stromem, vrčí, láme, plive a zalézá všude. Chtěli jsme ke stromu přivázat celtu a vyrobit si tak provizorní stan, než si

postavíme pořádné přístřeší, ale ta bouřka by ji hned strhla. Tak se schoulíme co nejbliž ke zdi, zabalíme se do celty a necháme ji, ať ukáže, co dovede.

Není to zase taková hrůza, ale dokud zuří v lese, nepřichází spánek v úvahu. Pár hodin se jím přehrabuje a snaží se k nám dostat. Trochu nás propleská tlapami, pak na nás frustrovaně zvedne nohu, pomoci nás a přemístí se podívat, co na ni čeká v Nottinghamu.

Jakmile bouře pomine, les si oddychne, otřepe se a začne opět dýchat. Promočená sova loví. Křovím se šourají jezevci a nasávají žížaly jako špagety. V dálce zakašle ovce. Není vidět jediná hvězda. Ze země táhne chlad a zalézá nám pod oblečení. Představujeme si plápolající oheň, horký čaj a dobré víno. Spolu s chladem se k nám vloudí i spánek. Splýváme s blátem.

Když se vzbudím, mám pod hlavou lišku. Je stříbrnobílá a září do tmy. Jsme v lese na vrcholku světa a můžeme začít.

S čím že začínáme? Se *sebou samými*. Tedy se sebou jakožto s moderními lidmi.

V oblasti antropologie povětšinou převažuje následující teorie. Evoluce lidstva započala v Africe. Existovalo zde několik prototypů lidí a někteří z nich mezi sebou žili souladu. Všichni ale byli zcela běžně a dost brutálně zkoušeni formou přirozeného výběru. Do doby zhruba před 200 000 lety řadíme nálezy fosilií bytostí, které jsou s námi jak anatomicky, tak fyziologicky více méně identické. Jejich mozky měly stejný tvar, jen byly asi o něco větší. Na nákladné, náročné a velmi naplňující vztahy holt velký mozek potřebujete. A oni nás v oblasti vztahů předčili, takže výkonný neurologický hardware byl nutností. Po stepích je nosily dvě dlouhé, silné nohy, a prohlíželi si ji binokulárníma očima mířícíma vpřed, přímo na horizont, který zůstával jejich ne-dvounohým předkům skrytý ve vysoké trávě. Na svět tedy shlíželi svrchu, zpočátku jen doslova, časem

i v přeneseném slova smyslu, a pozorovali zem, která jim ležela u nohou. Tato perspektiva, kterou nikdo nikdy předtím nenahlížel, jim byla požehnáním i prokletím zároveň. Nosy vytáhli z prachu a od té doby byly podřízeny zraku. A chápavé ruce s protistojnými palci jim poskytly možnost vyrábět nástroje, signalizovat, mlátit i hladit. Nasávat vjemy ze země už ale nikdy.

Anatomie a fyziologie ale nejsou všechno. Prvních 150 000 let se nám tito lidé chováním moc nepodobali. Nebyli, abych tak použil milovaný i nenáviděný výraz archeologů, „behaviorálně moderní“. Podle všeho se nijak nezdobili, nepohřbívali své mrtvé s žádnými předměty, nevyráběli nástroje s čepelí ani nic z kostí, nerybařili, nepřenášeli si nijak zvláště daleko žádné zdroje, nespolupracovali s nikým, s kým nebyli blízce příbuzní, a nejspíš ani nebyli dostatečně zorganizovaní na to, aby mohli zabít jakákoli větší zvířata.

Potom ale nastala velká změna. Názory na to, jakou rychlostí k ní došlo a jaký byl její rozsah v Africe, se různí. O tom, že nastala, ale pochyb není.

Zajděte si do muzea a vyhledejte si expozici o pračlověku. Bude v ní vystavena spousta pazourků. Začněte na začátku a pokračujte chronologicky až k dnešku. Pečlivě si prohlédněte veškeré artefakty. Prvních pár minut se budete extrémně nudit, protože si budete prohlížet samé harampádí: neopracované a těžko rozlišitelné nástroje a obrázky chlupatých chlapů, opékajících zdechlíny. Všechno to bude pečlivě zaměřené na materiálně. Všechno, co za tím sklem uvidíte, bude vykřikovat, že lidé jsou jen hromádky masa, kostí a chrupavek.

A potom, pokud jste si vybrali opravdu dobré muzeum, zajdete za roh, na cedulkách se začne objevovat „mladý paleolit“ a vám se rozbuší srdce. Zhruba od doby před 40 000 lety tam totiž začnete pozorovat rodinu. Poznáte ji podle masivní exploze symboliky. Lidé z této doby začali také opracovávat kosti a kameny, aby se ubránili vlkům, medvědům a ostatním lidem, a zhruba v té době se musely zrodit i metafory. Strhla se hotová lavina možností. Kost mohla být vlkem i kostí zároveň. Když bylo možné tohle, jak mohlo být cokoli

nemožné? Svět, který byl do té doby pouze chemický, byl najednou alchymistický. To, že bylo něco podle optických a fyzických zákonů neviditelné, ještě neznamenalo, že to neexistuje.

Čas začal plynout jinak. Teď už se nezdálo, že by byl tím běžným médiem, kterým lidé proplouvají. Docházelo bezpochyby k dříve nepředstavitelné revoluci proti tyranii času, nebo minimálně proti konceptu toho, že se jednotlivé chvíle jen vlečou jedna za druhou. Mrtví existovali dál. Mrtví lidé byli pomazáváni okrem a na své další cesty odesílání se spoustou jídla, zbraní a předmětů čistě sentimentálního či estetického významu. Docházelo k usmiřování s mrtvými zvířaty. Kost přece mohla být i vlkem, takže mrtví mohli být zároveň na cestě i utěšovat druhé u ohně, radit jim, kárat je nebo se jim vysmívat.

Svět byl najednou mnohem složitější a zvučnější než kdy dřív.

My s Tomem doufáme, že jsme se do tohoto světa právě dostali nebo do něj brzy najdeme cestu. X tady někde je a čeká, než nám bude moci pomoci.

Tento nový svět toho díky své složitosti víc požadoval a víc nabízel. Uchopil hranol, aby nám ukázal, že bílé světlo je všechno možné, ale rozhodně ne bílé, protože se skládá z mnoha různých barev. Byla to nová doba hranolová. Z toho, co se ve starém světě zdálo jako jednoduchý úkol (řekněme třeba rozsekat mrtvého medvěda), se najednou stala celá řada úkolů: stáhnout medvěda z kůže, kůži vyčinit, vypitvat z ní šlachy a vyrobit z nich provazy, ze stehenní kosti vyřezat hyenu, zajistit mrtvému medvědovi bezpečí a ideálně se s ním ještě spřátelit. Vůbec poprvé můžeme tedy v tomto období pozorovat propracované sady pomůcek, plné konkrétních nástrojů určených na konkrétní úkoly. Činy i myšlenky nabraly úplně nové míry preciznosti. Čepele se používaly k vedení přesně plánovaného řezu kloubem a orgánem, které bývaly drceny a tříštěny jednou ranou tupou sekerou.

Aby člověk dokázal naplánovat průchod hrotu pazourku medvědíh břichem a objevit další možné cesty, musel si napřed jednotlivé možnosti vytvořit a vyhodnotit na jakési virtuální tabuli. Jinými slovy docházelo k využívání abstrakce, a tedy k odklonu od

konkrétního světa kamenů a kostí do odlišné oblasti činů, na místo, jakým je říše mrtvých, kterou nebylo možné vidět fyzicky, ale i tak byla skutečná, a jejíž výsledky šlo pozorovat při drcení kamene nebo opracovávání kostí.

Abstrakce nabízela ohromné výhody. Nejrůznější strategie zabití medvěda bylo možné prozkoumávat v bezpečí vlastní hlavy. Nebylo je potřeba zkoušet a vystavovat se u toho nebezpečí tváří v tvář skutečnému medvědovi v jeskyni, kde existuje pouze jediná šance na úspěch. Bez představy „já“ by to nešlo. „Já“ muselo být hlavním aktérem uvažovaného dramatu. „Já“ muselo hodit kopím a vyhnout se tlapám. Představa „já“ se neobejde bez pohledu na sebe sama a popisu sebe sama sobě samému.

Existuje slovo, které ve své pravé podstatě znamená „stát mimo sebe sama“. Tím slovem je *extáze*. Má zajímavou etymologii. Musíte se dostat ven ze sebe sama, abyste mohli prožít ty nejpříjemnější pocity? Z mých zkušeností to vyplývá. Sobečtí parchanti jsou nešťastní parchanti. Dokážeme sami sebe pořádně nahlédnout jedině z patřičné vzdálenosti? Odpovědí je opět ano. Hlubkový pohled na sebe sama ale rozhodně nijak příjemný nebude. Možná byli ti řečtí „sebezpytci“, kteří vymysleli a začali používat slovo *extáze* jako první, milejší než já.

Extázi (neboli vidění sebe sama) můžeme v období mladého paleolitu pozorovat v muzeích v nejkryštalitější podobě na figurkách vyrobených z kostí. Poprvé se tu objevují lidské tváře. Jde o nejvýmluvnější umění, co kdy vzniklo, a doslova na nás křičí: „Tohle jsem já!“ nebo „Tohle jsi ty a já se od tebe liším!“

Co následovalo? Především *příběhy*. Všichni jsme herci. A ti jen tak někde nepostávají s rukama v kapsách. To nemůžou. Jednají kompulzivně a jejich činy jsou propojeny a vytvářejí tak příběh. Z drobných, vedlejších příběhů vznikají příběhy hlavní. Když vidíte, co se stane jinému člověku, kterého zasáhnou padající kameny, lví zuby nebo Mercedes, chce to roky náročného zvykání si a přizpůsobování se, abyste přestali vyprávět příběh o smyslu vaší existence a zkázy.

Z „já“ se zrodilo „ty“. Otevřela se brána k cestě lidstva za pestrou škálou teorií myslí a našim dětem následně k lásce, empatii a nenasytlosti. Dávná touha zabíjet byla přeobsazená a tentokrát získala za barvení morálky. Z neutuchajícího hlásku, který nám našeptával, že některé druhy zabíjení jsou možná špatné, se stal ohlušující řev. Vnímání sama sebe plodí veškeré zákony, etiku, sadismus, lásku i války.

Jakmile se zrodilo „já“, existence už nebyla pouhým sledem událostí. Tak to probíhalo dalších zhruba 45 000 let, a potom, jak uvidíme, nám bylo sděleno, že neexistují příběhy, ale pouhé události. Že *my* jsme jen události: chemické reakce a jejich důsledky. Pár lidí tomu dokonce uvěřilo. Zpočátku se lidské vědomí projevovalo symbolicky čili prostřednictvím věcí, které ve skutečnosti znamenaly něco jiného. A dnes nám tvrdí, že nic znamená cokoli. Nic má význam.

Revoluce kolem konceptu „já“ mezi lidmi možná neproběhla jen jednou v rámci jedné velké vlny stvoření a poznání sebe sama. Ta vlna se možná vzedmula hned několikrát, kolem mnoha různých ohňů a v průběhu mnoha tisíců let. Ať už k ní ale došlo jakkoli, kdekoli a kdykoli, vytvořila *vás*.

Je zvláštní, že tady X se synem vůbec jsou. Byl tu naprostý konec světa, kde byl jen samý led, ostré výběžky, svištící sníh a kvílení větru. Museli mít dobrý důvod pro to, aby se vzdálili ze svého domova ve Francii. Možná řekli rodině, že vyrazili na mamuta, ale tomu by šlo uvěřit jedině, kdyby dorazili s velkou posilou, a po té nebylo ani vidu ani slechu. Doma byl X součástí minimálně patnáctičlenné lovecké nebo sběračské skupiny, která patřila do zhruba stopadesátihlavého klanu, zapojeného do rodiny (především jazykové) o nějakých pěti stech lidech. Většinu z těchto pěti set rodinných příslušníků vídal jen příležitostně. Byli vzdálenými body blikajících světél, sloupci dýmu, hnisajícími ranami po zásahu pazourkového kopí na sobím boku, nebo (když přišel hlad či vlci) kroužícími luňáky a havrany.

Na tvářích měli vyřezané jiné jizvy, nosili jiné zavinovací pláště, jinak usedali při vyměšování, jinak si značili trasy, plnili klobásy, kopulovali a uvažovali o souhvězdích. S klanem našeho X bojovali jen zřídka. Proč by to taky dělali? Všude byl všeho hoj a bojování bolí. Občas ale jejich odlišné pižmo zaválo do Xova údolí (ačkoli oni sami tam nechodovali) a to potom X popadl nůž a zatřásl synem, aby ho probudil.

Mám takové podezření, že tady X se synem skutečně byli, protože Xe začalo cosi mírně hlodat. Cosi mu něco našeptávalo. Zdálo se, že to hlodání i šeptání má nějaký význam, hlouběji je ale zkoumat nemohl, protože na něj drsně dolehly rodinné povinnosti. Bylo nutné vychovávat děti, pomáhat ženám a krmit stařešiny.

Aby se zbavil brouka v hlavě a pořádně si poslechl ten šepot, musel by být X navíc o samotě. Být sám by znamenalo být jen se sebou, ale jelikož sám sebou byl jen, když byl se synem, vydali se do zimy spolu.

Jak tak seděli u ohně, X ten hlas ale přece zničehonic uslyšel. „Já, já, já,“ naléhal, a čím déle mu naslouchal, tím byl hlasitější, až v jednu chvíli přehlušil fíčení větru a syčení dříví, hlava se mu rozskočila a svět se otevřel dokořán.

Dnes ráno na sebe hledím zvenčí, stejně jako se to kdysi osudově stalo mým předkům. Já jsem na to zvyklý a je to zátěž. Když se to stalo tenkrát poprvé jim, převrátilo to celý vesmír vzhůru nohama.

Vidím ošuntělé, vyplašené, pyšné, vysoké a fousaté zvíře ve starém tvídovém saku. V kapsách má řeckou korálkovou hračku komboloi a sbírku básní. Nežije uprostřed prosince v lese v Derbyshiru, ale v minulosti a budoucnosti: ve virtuálních realitách, které vyčaroval jeho autokratický mozek. Říká si, že tyto abstrakce využívá jako nástroj, ale ve skutečnosti používají ony jeho.

Ale Tom v lese je, je tady a teď. Leze na strom, a když z něj spadne, pociťuje opravdovou bolest v lokti ve zcela reálném čase. Vyhrabává